

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Загальна інформація про навчальну дисципліну

Повна назва навчальної дисципліни	Громадсько-політична участь: теорія та практика проектної діяльності
Повна офіційна назва закладу вищої освіти	Сумський державний університет
Повна назва структурного підрозділу	Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій. Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій
Розробник(и)	Лебідь Андрій Євгенійович
Рівень вищої освіти	Другий рівень вищої освіти, НРК – 7 рівень, QF-LLL – 7 рівень, FQ-EHEA – другий цикл
Семестр вивчення навчальної дисципліни	16 тижнів протягом 2-го семестру
Обсяг навчальної дисципліни	Обсяг становить 5 кред. ЄКТС, 150 год. Для денної форми навчання 48 год. становить контактна робота з викладачем (24 год. лекцій, 24 год. практичних занять), 102 год. становить самостійна робота.
Мова викладання	Українська

2. Місце навчальної дисципліни в освітній програмі

Статус дисципліни	Обов'язкова навчальна дисципліна для освітньої програми "Політичні технології та аналітика"
Передумови для вивчення дисципліни	Взаємодія органів державної влади із громадськістю, Педагогічний практикум із змістовим модулем: "Громадянська освіта", Методологія політичних досліджень
Додаткові умови	Додаткові умови відсутні
Обмеження	Обмеження відсутні

3. Мета навчальної дисципліни

Мета – сформувати у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти знань, вмінь і навичок активного громадянства через інструменти та механізми громадської участі, які є ефективними засобами впливу на процеси прийняття управлінських рішень органами влади на місцях. А також сформувати і розвинути навички проектної діяльності, зокрема, при підготовці проектних заявок та іншої документації бюджетів участі

4. Зміст навчальної дисципліни

Тема 1 Теоретичні засади та основи демократичного урядування

Природний стан та суспільний договір. Концепція та походження влади. Засади демократичного урядування. Концепція розумного егоїзму. Створення та еволюція демократії. Поняття «суспільство». Формування суспільства та держави-нації. Характер відносин особистості та держави. Конкуруючі інтереси особистості та держави, які можуть призвести до конфлікту; як їх вирішити та чи варто віддавати перевагу інтересам держави чи особи. Якими є переваги та проблеми, пов'язані з природним станом, для людини та суспільства. Роль державної влади в умовах демократії: забезпечення безпеки та порядку, захист приватної власності та прав людини, захист вразливих верств населення, забезпечення економічного добробуту. Підходи до визначення зобов'язань держави перед громадянами.

Тема 2 Принципи демократії

Принципи демократії (громадська участь, рівність, політична толерантність, підзвітність, прозорість, регулярні чесні та вільні вибори, економічна свобода, протидія зловживанню службовими повноваженнями, визнання результатів виборів, права людини, багатопартійні системи, верховенство права, правове закріплення прав людини). Сучасна демократія.

Тема 3 Громадянське суспільство та демократія

Значення громадських організацій для підтримання основ демократичного суспільства. Умови виникнення та структуротворчі елементи громадянського суспільства. Характеристики громадянського суспільства. Неурядові організації. Принципи та структура громадянського суспільства.

Тема 4 Інструменти громадської участі

Поняття та зміст інструментів громадської участі. Класифікація інструментів громадської участі: монологіві, діалогові, полілогові, синтезуючі. Інструменти, що мають онлайн-формат та такі, що не мають онлайн-формату. Інноваційні інструменти громадської участі та їх огляд: відкриті бюджети, портали відкритих даних, геопортали міст

Тема 5 Запит на інформацію

Публічна інформація та відкриті дані. Інформація з обмеженим доступом. Конфіденційна інформація. Таємна інформація. Службова інформація. Розпорядники інформації. Оформлення запитів на інформацію. Строк розгляду запитів на інформацію. Трискладовий тест

Тема 6 Звернення громадян

Закон України «Про звернення громадян». Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції». Звернення громадян: пропозиції (зауваження), заяви (клопотання), скарги, електронні петиції. Терміни розгляду звернень громадян. Електронні петиції та порядок їх направлення

<p>Тема 7 Місцеві ініціативи</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Право мешканців населених пунктів брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх власного розвитку та розвитку місць, де вони проживають. Залучення громадян. Шкала громадської участі. Рівні та методи залучення громадян</p>
<p>Тема 8 Робота з відкритими базами даних</p> <p>Стан розвитку відкритих даних в Україні. Стандарти якості відкритих даних: юридичні вимоги, практичні вимоги, технічні вимоги. Відкриті дані, публічні дані, метадані та Big Data - їх співвідношення. Методи обробки великих масивів даних. Робота із несистематизованими даними: аналітика, дослідження, висновки тощо</p>
<p>Тема 9 Громадська експертиза</p> <p>Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади – це проведення інститутами громадянського суспільства (ІГС), громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Процедура та експертні пропозиції, підготовлені за результатами громадської експертизи</p>
<p>Тема 10 Діалогові інструменти громадської участі</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Статути територіальних громад. Плани роботи керівників та посадових осіб. Плани особистого прийому громадян депутата. Громадські слухання. Консультативно-дорадчі органи. Органи самоорганізації населення (ОСН). Місцевий референдум</p>
<p>Тема 11 Проектний менеджмент в територіальних громадах</p> <p>Що таке проект. Життєвий цикл проекту. Моніторинг та оцінка проектної діяльності в територіальних громадах. Фандрайзинг. Принципи та правила фандрайзингу в громадах</p>
<p>Тема 12 Партиципація та громадський бюджет</p> <p>Вплив громадського бюджету на різні сфери суспільного життя. Участь громади втілюється в різних формах: інформування, консультування, співпраця та делегування. Інформування, консультування, співпраця у громадянській партиципації. Теорія раннього залучення. Громадський бюджет: від ідеї до реалізації. Ключові принципи громадського бюджету. Виклики, пов'язані з реалізацією громадського бюджету</p>
<p>Тема 13 Теорія та практика бюджету участі</p> <p>Ключові аспекти та дорожня карта впровадження громадського бюджету. Підготовчий етап. Інформаційно-освітня кампанія. Обговорення, підготовка та подання проектів. Перевірка проектів. Вибір проектів. Реалізація проектів. Оцінка та вдосконалення</p>

5. Очікувані результати навчання навчальної дисципліни

Після успішного вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти зможе:

РН1	Здатність розробляти проекти в галузі політичних наук; управляти ними та приймати ефективні управлінські рішення з питань політики; оцінювати ризики та наслідки прийнятих рішень
-----	---

PH2	Здатність генерувати нові ідеї, розробляти стратегії впровадження політик на регіональному, місцевому та локальному рівнях відповідно до чинного законодавства та стандартів
PH3	Спроможність ефективно виконувати політико-організаційні, експертно-аналітичні та консультаційні функції з розробки програм, планів та стратегій регіонального, місцевого та локального розвитку. Здатність виконувати політологічні дослідження з використанням якісних і кількісних методів
PH4	Здатність комплексно аналізувати владу та урядування, політичні системи, інститути та процеси на місцевому, регіональному та локальному рівнях їх функціонування
PH5	Брати активну участь у громадсько-політичному співробітництві на національному, місцевому, регіональному та локальному рівнях

6. Роль навчальної дисципліни у досягненні програмних результатів

Програмні результати навчання, досягнення яких забезпечує навчальна дисципліна.
Для спеціальності 052 Політологія:

ПР4	Приймати ефективні рішення з питань політики, політичних наук і дотичних проблем, у тому числі у складних і непередбачуваних умовах; прогнозувати розвиток політичних процесів; визначати фактори, що впливають на них і на досягнення поставлених цілей; аналізувати і порівнювати альтернативи; оцінювати ризики та імовірні наслідки політичних рішень.
ПР5	Планувати, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт відповідно до встановлених вимог
ПР7	Здійснювати управління складною діяльністю у сфері політики, політології та у ширших контекстах, розробляти плани і заходи з їх реалізації, забезпечувати якість освіти, оцінювати ефективність і результативність діяльності
ПР10	Розробляти і використовувати інструменти взаємодії між органами державної та місцевої влади із громадськістю, впроваджувати інструменти громадсько-політичної участі на місцевому та національному рівні

7. Роль освітнього компонента у формуванні соціальних навичок

Загальні компетентності та соціальні навички, формування яких забезпечує навчальна дисципліна:

СН1	Здатність аналізувати, оцінювати та об'єктивно інтерпретувати інформацію, робити обґрунтовані судження та вирішувати складні проблеми шляхом логічного обґрунтування та прийняття рішень на основі доказів (критичне мислення)
СН2	Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
СН3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
СН4	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
СН5	Здатність працювати в команді.

СН6	Здатність розробляти проекти та управляти ними.
-----	---

8. Види навчальних занять

Тема 1. Теоретичні засади та основи демократичного урядування	
Лк1 "Теоретичні засади та основи демократичного урядування" (денна)	Природний стан та суспільний договір. Концепція та походження влади. Засади демократичного урядування. Концепція розумного егоїзму. Створення та еволюція демократії. Поняття «суспільство». Формування суспільства та держави-нації. Характер відносин особистості та держави. Конкуруючі інтереси особистості та держави, які можуть призвести до конфлікту; як їх вирішити та чи варто віддавати перевагу інтересам держави чи особи. Якими є переваги та проблеми, пов'язані з природним станом, для людини та суспільства. Роль державної влади в умовах демократії: забезпечення безпеки та порядку, захист приватної власності та прав людини, захист вразливих верств населення, забезпечення економічного добробуту. Підходи до визначення зобов'язань держави перед громадянами.
Пр1 "Теоретичні засади та основи демократичного урядування" (денна)	Характер відносин особистості та держави. Конкуруючі інтереси особистості та держави, які можуть призвести до конфлікту; як їх вирішити та чи варто віддавати перевагу інтересам держави чи особи. Якими є переваги та проблеми, пов'язані з природним станом, для людини та суспільства. Роль державної влади в умовах демократії: забезпечення безпеки та порядку, захист приватної власності та прав людини, захист вразливих верств населення, забезпечення економічного добробуту. Підходи до визначення зобов'язань держави перед громадянами.
Тема 2. Принципи демократії	
Лк2 "Принципи демократії" (денна)	Принципи демократії (громадська участь, рівність, політична толерантність, підзвітність, прозорість, регулярні чесні та вільні вибори, економічна свобода, протидія зловживанню службовими повноваженнями, визнання результатів виборів, права людини, багатопартійні системи, верховенство права, правове закріплення прав людини). Сучасна демократія.
Пр2 "Принципи демократії" (денна)	Принципи демократії (громадська участь, рівність, політична толерантність, підзвітність, прозорість, регулярні чесні та вільні вибори, економічна свобода, протидія зловживанню службовими повноваженнями, визнання результатів виборів, права людини, багатопартійні системи, верховенство права, правове закріплення прав людини).
Тема 3. Громадянське суспільство та демократія	
Лк3 "Громадянське суспільство та демократія" (денна)	Значення громадських організацій для підтримання основ демократичного суспільства. Умови виникнення та структуротворчі елементи громадянського суспільства. Характеристики громадянського суспільства. Неурядові організації. Принципи та структура громадянського суспільства.

<p>Пр3 "Громадянське суспільство та демократія" (денна)</p> <p>Умови виникнення та структуротворчі елементи громадянського суспільства. Характеристики громадянського суспільства. Принципи та структура громадянського суспільства.</p>
<p>Тема 4. Інструменти громадської участі</p>
<p>Лк4 "Інструменти громадської участі" (денна)</p> <p>Поняття та зміст інструментів громадської участі. Класифікація інструментів громадської участі: монологів, діалогів, полілогів, синтезуючі. Інструменти, що мають онлайн-формат та такі, що не мають онлайн-формату. Інноваційні інструменти громадської участі та їх огляд: відкриті бюджети, портали відкритих даних, геопортили міст</p>
<p>Пр4 "Інструменти громадської участі" (денна)</p> <p>Класифікація інструментів громадської участі: монологів, діалогів, полілогів, синтезуючі. Інструменти, що мають онлайн-формат та такі, що не мають онлайн-формату. Інноваційні інструменти громадської участі та їх огляд: відкриті бюджети, портали відкритих даних, геопортили міст</p>
<p>Тема 5. Запит на інформацію</p>
<p>Лк5 "Запит на інформацію" (денна)</p> <p>Публічна інформація та відкриті дані. Інформація з обмеженим доступом. Конфіденційна інформація. Таємна інформація. Службова інформація. Розпорядники інформації. Оформлення запитів на інформацію. Строк розгляду запитів на інформацію. Трискладовий тест</p>
<p>Пр5 "Запит на інформацію" (денна)</p> <p>Публічна інформація та відкриті дані. Інформація з обмеженим доступом. Конфіденційна інформація. Таємна інформація. Службова інформація. Розпорядники інформації. Оформлення запитів на інформацію. Строк розгляду запитів на інформацію. Трискладовий тест</p>
<p>Тема 6. Звернення громадян</p>
<p>Лк6 "Звернення громадян" (денна)</p> <p>Закон України «Про звернення громадян». Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції». Звернення громадян: пропозиції (зауваження), заяви (клопотання), скарги, електронні петиції. Терміни розгляду звернень громадян. Електронні петиції та порядок їх направлення</p>

<p>Пр6 "Звернення громадян" (денна)</p> <p>Закон України «Про звернення громадян». Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції». Звернення громадян: пропозиції (зауваження), заяви (клопотання), скарги, електронні петиції. Терміни розгляду звернень громадян. Електронні петиції та порядок їх направлення</p>
<p>Тема 7. Місцеві ініціативи</p>
<p>Лк7 "Місцеві ініціативи" (денна)</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Право мешканців населених пунктів брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх власного розвитку та розвитку місць, де вони проживають. Залучення громадян. Шкала громадської участі. Рівні та методи залучення громадян</p>
<p>Пр7 "Місцеві ініціативи" (денна)</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Право мешканців населених пунктів брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх власного розвитку та розвитку місць, де вони проживають. Залучення громадян. Шкала громадської участі. Рівні та методи залучення громадян</p>
<p>Тема 8. Робота з відкритими базами даних</p>
<p>Лк8 "Робота з відкритими базами даних" (денна)</p> <p>Стан розвитку відкритих даних в Україні. Стандарти якості відкритих даних: юридичні вимоги, практичні вимоги, технічні вимоги. Відкриті дані, публічні дані, метадані та Big Data - їх співвідношення. Методи обробки великих масивів даних. Робота із несистематизованими даними: аналітика, дослідження, висновки тощо</p>
<p>Пр8 "Робота з відкритими базами даних" (денна)</p> <p>Стан розвитку відкритих даних в Україні. Стандарти якості відкритих даних: юридичні вимоги, практичні вимоги, технічні вимоги. Відкриті дані, публічні дані, метадані та Big Data - їх співвідношення. Методи обробки великих масивів даних. Робота із несистематизованими даними: аналітика, дослідження, висновки тощо</p>
<p>Тема 9. Громадська експертиза</p>
<p>Лк9 "Громадська експертиза" (денна)</p> <p>Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади – це проведення інститутами громадянського суспільства (ІГС), громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Процедура та експертні пропозиції, підготовлені за результатами громадської експертизи</p>

<p>Пр9 "Громадська експертиза" (денна)</p> <p>Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади – це проведення інститутами громадянського суспільства (ІГС), громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Процедура та експертні пропозиції, підготовлені за результатами громадської експертизи</p>
<p>Тема 10. Діалогові інструменти громадської участі</p>
<p>Лк10 "Діалогові інструменти громадської участі" (денна)</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Статути територіальних громад. Плани роботи керівників та посадових осіб. Плани особистого прийому громадян депутата. Громадські слухання. Консультативно-дорадчі органи. Органи самоорганізації населення (ОСН). Місцевий референдум</p>
<p>Пр10 "Діалогові інструменти громадської участі" (денна)</p> <p>Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Статути територіальних громад. Плани роботи керівників та посадових осіб. Плани особистого прийому громадян депутата.</p>
<p>Тема 11. Проєктний менеджмент в територіальних громадах</p>
<p>Лк11 "Проєктний менеджмент в територіальних громадах" (денна)</p> <p>Що таке проєкт. Життєвий цикл проєкту. Моніторинг та оцінка проєктної діяльності в територіальних громадах. Фандрайзинг. Принципи та правила фандрайзингу в громадах</p>
<p>Пр11 "Проєктний менеджмент в територіальних громадах" (денна)</p> <p>Моніторинг та оцінка проєктної діяльності в територіальних громадах.</p>
<p>Тема 12. Партиципація та громадський бюджет</p>
<p>Лк12 "Партиципація та громадський бюджет" (денна)</p> <p>Вплив громадського бюджету на різні сфери суспільного життя. Участь громади втілюється в різних формах: інформування, консультування, співпраця та делегування. Інформування, консультування, співпраця у громадянській партиципації. Теорія раннього залучення. Громадський бюджет: від ідеї до реалізації. Ключові принципи громадського бюджету. Виклики, пов'язані з реалізацією громадського бюджету</p>
<p>Пр12 "Партиципація та громадський бюджет" (денна)</p> <p>Участь громади втілюється в різних формах: інформування, консультування, співпраця та делегування. Інформування, консультування, співпраця у громадянській партиципації. Теорія раннього залучення.</p>

9. Стратегія викладання та навчання

9.1 Методи викладання та навчання

Дисципліна передбачає навчання через:

МН1	Кейс-орієнтоване навчання
МН2	Проектне навчання
МН3	Навчання на основі досліджень (RBL)

Лекції надають студентам: принципи громадської участі в Україні; юридичні аспекти громадської участі, якісні та кількісні методи дослідження, інструментальні кейси громадської участі та проектування. Лекції доповнюються семінарськими заняттями, що надають студентам можливість застосовувати теоретичні знання на практичних прикладах. Участь у дослідницькій роботі, вирішення кейсів, виконання індивідуального та групового дослідницького завдання дозволяє закріпити теоретичні знання та отримати практичні навички їх застосування

Для кожного студента в процесі навчання створюються необхідні умови для виявлення та розвитку індивідуальних особливостей студента, зокрема «soft skills», які можуть знадобитися в будь-якій галузі. Зокрема, навички управління інформацією та критичного мислення, що складаються з вмінь аналізувати, синтезувати, оцінювати дані та інформацію. Навички комунікації формують інтерактивні лекції, участь у дискусіях/диспутах, групова взаємодія. Навички лідерства формує участь у проєктній діяльності тощо.

9.2 Види навчальної діяльності

НД1	Індивідуальний проєкт (розроблення проєкту, спрямованого на вирішення соціально значущої проблеми)
НД2	Виконання групового дослідницького завдання
НД3	Формулювання та представлення результатів і критичне осмислення їх

10. Методи та критерії оцінювання

10.1. Критерії оцінювання

Визначення	Чотирибальна національна шкала оцінювання	Рейтингова бальна шкала оцінювання
Відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5 (відмінно)	$90 \leq RD \leq 100$
Вище середнього рівня з кількома помилками	4 (добре)	$82 \leq RD < 89$
Загалом правильна робота з певною кількістю помилок	4 (добре)	$74 \leq RD < 81$
Непогано, але зі значною кількістю недоліків	3 (задовільно)	$64 \leq RD < 73$
Виконання задовольняє мінімальним критеріям	3 (задовільно)	$60 \leq RD < 63$
Можливе повторне складання	2 (незадовільно)	$35 \leq RD < 59$
Необхідний повторний курс з навчальної дисципліни	2 (незадовільно)	$0 \leq RD < 34$

10.2 Методи поточного формативного оцінювання

	Характеристика	Дедлайн, тижні	Зворотний зв'язок
МФО1 Дискусії у фокус-групах	Підготовка аналітичних документів	Щотижня	Аналітичний бріф
МФО2 Самостійне виконання студентами ситуаційних вправ на практичних заняттях та їх обговорення.	Аналіз ситуацій	Щотижня	Висновки та рекомендації
МФО3 Концептуальні карти	Створення словників для закріплення навчального матеріалу	Щотижня	Концептуальні блоки

10.3 Методи підсумкового сумативного оцінювання

	Характеристика	Дедлайн, тижні	Зворотний зв'язок
МСО1 Виконання індивідуального проєкта (підготовка, презентація, захист)	Аналіз інформації по базам даних та їх верифікація	Протягом вивчення дисципліни	Портфоліо
МСО2 Виконання практичного кейсу (підготовка, презентація, захист)	Застосування інструментів громадської участі	Протягом вивчення дисципліни	Відповіді, отримані від ОМС
МСО3 Розробка концептуальної карти	Мапування громадської участі	Протягом вивчення дисципліни	Карта-схема

Контрольні заходи:

	Максимальна кількість балів	Мінімальна кількість балів	Можливість перескладання з метою підвищення оцінки
2 семестр	100 балів		
МСО1. Виконання індивідуального проєкта (підготовка, презентація, захист)	35		
Аналітичний звіт	35	20	Так
МСО2. Виконання практичного кейсу (підготовка, презентація, захист)	45		
Аналіз кейсів (3x15)	45	30	Так
МСО3. Розробка концептуальної карти	20		
Структурування mind-map, презентація та захист (2x10)	20	10	Так

Форма підсумкового контролю - диференційований залік. В рамках вивчення дисципліни існує можливість перезарахування результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, що підтверджується відповідним документом (сертифікатом, дипломом, свідоцтвом тощо,) який дозволяє однозначно ідентифікувати особу здобувача і засвідчує результати його участі у певному освітньому заході неформальної освіти

11. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни

11.1 Засоби навчання

ЗН1	Інформаційно-комунікаційні системи
ЗН2	Програмне забезпечення (для підтримки дистанційного навчання на базі платформи MixSumDU, Інтернет-опитування, створення ментальних карт тощо)
ЗН3	Бібліотечні фонди
ЗН4	Комп'ютери, комп'ютерні системи та мережи

11.2 Інформаційне та навчально-методичне забезпечення

Основна література	
1	Упровадження та вдосконалення громадського бюджету: досвід українських міст і рекомендації. Київ: ПРОМІС. 2020. 35 с.
2	Доцяк І.І. Електронна демократія: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2021. 36 с.
3	Воронцова Т., Пономаренко В. Життєві навички для активного громадянства. Київ: Видавництво «Алатон». 2019. 148 с.

4	Лебідь А.Є. Назаров М.С. Інструменти громадської участі в Україні. Навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ. 2020. 73 с.
5	Лебідь А. Є., Назаров М. С. Інструменти та механізми взаємодії влади і громадськості: Навчально-методичний посібник. – Суми: Вид-во СумДУ, 2021. – 92 с.
Допоміжна література	
1	Ковальчук А., Ханжин В., Кудлатський Я. Економічний потенціал відкритих даних для України. Київ: Київська школа економіки. 2018. 38 с.
2	Lebid A., Nazarov M. Civic participation tools in Ukraine: Teaching guide / Sumy: SSU Publishing, 2021. 72 p.
3	Проектний менеджмент в діяльності громадських організацій / За загальною редакцією Н. Дмитрук. Полтава. 2020. 94 с.
4	Положення про громадський (партиципаторний) бюджет м.Суми. Суми: Сумська міська рада. 2018
5	Донос Л. Упровадження та вдосконалення Громадського бюджету: практичні рекомендації». Київ, 2019. 96 с.
Інформаційні ресурси в Інтернеті	
1	Громадський бюджет Сумської міської територіальної громади // https://cutt.ly/13BXk0x
2	Громадський (партиципаторний) бюджет Сумської міської територіальної громади // https://pb.smr.gov.ua/
3	Розбудова спроможних громад // https://rozbudova.org/
4	Central and Eastern European Online Library – online бібліотека наукових ресурсів з гуманітарних та соціальних наук - https://www.ceeol.com
5	ВУМ on-line – Платформа громадянської освіти - https://vumonline.ua/